

Yoo In YOUNG,
SamDU Arxeologiya kafedrası mustaqil tadqiqotchisi,
E-mail: juanjoy@hanmail.net

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent B.Islomov taqrizi asosida

ANCIENT KOREAN AMBASSADORS IN AFROSIYAB MURALS

Annotation

Afrasiyab is the northern edge of Samarkand, the historical city of the ancient Sughd Kingdom, and the murals on the site of the palace there are called "Afrasiyab Murals". Murals have been known since 1965. Ambassadors from Korea in the early Middle Ages are also depicted in wall paintings in Afrasiyab. On the four walls of the living room, which is about 11 square meters and 2 meters high, there are very skillfully depicted pictures of the history of Sughd in the middle of the 7th century. The article talks about the aspects of Afrosiyab wall paintings related to the history of Korea.

Key words: Afrasiyab, early Middle Ages, Sughd, China, Goguryeo, Turks, embassy relations, mural paintings, trade relations.

AFROSIYOB DEVORIY SURATLARIDAGI QADIMGI KOREYA ELCHILARI

Annotatsiya

Afrosiyob Samarqandning shimoliy chekkasi, qadimiy Sug'd podsholigining tarixiy shahri va u yerdagi saroy o'rtidagi devoriy suratlar "Afrosiyob devoriy suratlari" deb ataladi. Devoriy suratlar 1965 yildan fanga ma'lum. Afrosiyobdagi devoriy suratlarda ilk o'rta asrlarda Koreyadan kelgan elchilar ham tasvirlangan. Taxminan 11 kvadrat metr va balandligi 2 metr bo'lgan yashash xonasining to'rtta devorida VII-asr o'rtalaridagi Sug'd tarixidan hikoya qiluvchi suratlar juda mohirlik bilan tasvirlangan. Maqolada Afrosiyob devoriy suratlarining Koreya tarixi bilan bog'liq jihatlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Afrosiyob, ilk o'rta asrlar, Sug'd, Xitoy, Koguryo, Turkklar, elchilik munosabatlari, devoriy suratlar, savdo munosabatlari.

ДРЕВНИЕ КОРЕЙСКИЕ ПОСЛЫ В СТЕННОЙ ЖИВОПИСИ АФРАСИАБА

Аннотация

Афрасиаб – северная окраина Самарканда, исторического города древнего Согдийского царства, и фрески на месте дворца называются «Живописи Афрасиаба». Стенные живописи известны науке с 1965 года. Послы из Кореи в раннем средневековье также изображены на настенных росписях Афрасиаба. На четырех стенах гостиной площадью около 11 квадратных метров и высотой 2 метра очень искусно изображены картины из истории Согде середины VII века. В статье говорится об аспектах настенной росписи Афрасиаба, связанных с историей Кореи.

Ключевые слова: Афрасиаб, раннее средневековье, Согд, Китай, Когурё, тюрки, посольские отношения, фрески, торговые связи.

Kirish. O'tgan asrning 1965 yilida O'zbekiston xalqlarining moddiy madaniyati tarixini o'rganishda katta voqeya yuz berdi. Samarqanddagi Afrosiyob manzilgohida arxeologlar arablardan oldingi davrga (eramizning VII asriga) oid devoriy rasmlari aks ettirilgan saroy majmuasini topdilar. Syujetli hikoya qiluvchi polixrom tasviriy suratlar Samarqand hukmdori saroyining katta kvadrat zalining to'rt devorini ham bezatgan. Ushbu kashfiyot arxeologiya fanida shov-shuvga aylandi, darhol jahon hamjamiyatining e'tiborini tortdi.

1975-yilda L.I.Albaumning qazishmalari haqidagi hisoboti rus tilida yozilib, chop etilgan. Ushbu hisobot bilan yapon olimlari ham tanishdi va bir necha yil o'tgach, qazishma hisobotining yapon tilidagi tarjimasini nashr etildi [1.45].

Tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy izlanishlar natijasida bu devoriy suratda nafaqat sug'dlar, balki sharqiy Osiyoliklar, jumladan, xitoylar, hindlar va koreyslar ham tasvirlanganligi arxeolog, sharq tarixi va Ipak yo'li sohasida izlanishlar olib boruvchi tadqiqotchilarni hayratda qoldirdi.

Bu jarayondan so'ng yapon arxeologi Vako Anajava koreys arxeologi, professor Kim Von Yongga (o'sha paytda Seul Milliy universiteti) bu yerdagi qadimgi koreyslar tasviri paydo bo'lganligi va qimmatli tarixiy mazmuni saqlab qolganligi to'g'risidagi ma'lumotni yubordi, hamda shu bilan koreys olimlari ham bu suratlariga qiziqqa boshladi. Bundan tashqari, professor Kim ushbu mavzu bo'yicha maqola chop etdi (1976 yil iyul) va shundan keyingina Koreya akademik dunyosi ushbu ma'lumotlarga kirish imkoniyatiga ega bo'ldi [3.65-78].

Koreya va O'rta Osiyo xalqlari tarixining o'zaro aloqadorligi masalasi haqida so'z yuritganda Xitoy faktorini inkor etib bo'lmaydi [2.3-5]. Xitoyda topilgan Tan sulolasining oldingi va keyingi davrdagi Sug'd san'at asarlari orasida kumushdan yasalgan hunarmandchilik mahsulotlari mashhur. Bular ellinistik uslub dizayni va texnikasini aks ettiradi. Ko'rinib turibdiki, bu uslub Xitoy hunarmandchiligiga ma'lum darajada ta'sir qiladi. Misol uchun, bu Xitoy kulolchiligida paydo bo'ladigan mayoq shaklidagi shishaga o'xshaydi. Bundan tashqari, sasoniy forslarga mansub naqshli (aylanada uzluksiz munchoq naqshlar texnikasi) sug'diylar tomonidan Olti sulola davrida kiritilgan va Tan sulolasi davrida keng ommalashgan. Devoriy suratlarini chizish sohasida "Joichulsu" uslubi ajralib turadi.

Bu VI-asr o'rtalarida Markaziy tekislik san'at olamida faol bo'lgan so'g'dlik rassom Jo Jung-dal tomonidan ko'chirilgan (550-577) va G'arbiy Osiyoga xos uslubni ochib beradi. Eng muhimi, VIII asrning o'rtalarida, Tan sulolasining gullab-yashnagan davrida, so'g'd guruhlarini markaziy hududlarga ko'proq ko'chib o'tganligi sababli, Changanda "Hupung" deb ataladigan sug'd uslubi mashhur bo'ldi [3.65-78].

Shoir Li Bekning (kiyjin) "Kichik yil she'riyati" o'sha davr ijtimoiy hayotini yaxshi ifodalaydi. Aytishlaricha, "Hohee" Changandagi boy tabaqaning bolalari tez-tez boradigan ko'ngilochoy joydagi turmush tarzini ifodalaydi.

Xan sulolasining ilk hukmronlik davrida Xitoy Sug'd hududining mavjudligidan xabar topgan. Xitoyliklar g'arbda qator rivojlangan hududlar borligi haqidagi tushunchalarga ega bo'ladi. O'sha davrda Xitoyning shimolida hunlar, yuechjilar, usunlar, duxunlar mavjud bo'lib, ular orasida hunlar kuchayib, yuechjilarni g'arbgacha haydab yuborishgan. Qolaversa, ular Xitoyga kirib borar ekan, Xitoy imperatorlari bu shafqatsiz jangovar kuchni to'xtatish uchun har qanday chora-tadbirlarni

ko'rishdan boshqa chorasi qolmagan vaziyatga duch keldilar. Imperator Vu (U) strategiya ishlab chiqib, g'arbga qochgan Yueji bilan ittifoq qilib, sharq va g'arbdan hunlarga hujum qilsa, muvaffaqiyatga erishaman, deb o'yladi.

Shu maqsadda miloddan avvalgi 139 yilda Chjan Syan boshchiligidagi rasmiy delegatsiya (taxminan 100 kishi) g'arbga jo'natilgan. Ko'p mashaqqatlarni boshidan kechirib, Dovonga borgan, ammo muzokaralar natija bermagan va u eramizdan avvalgi 126-yilda ortga (ikki kishi hamrohligida) qaytib kelgan. Yo'lda u hunlar tomonidan asirga olinadi va 11 yil hibsga olinadi va asirlikdan chiqqach bir yil davomida o'z manzili Devolji (Dovon) va qo'shni Deha (Baqtriya)da qoladi. Uning sayohat yo'lidan ko'rinib turibdiki, u Sug'd viloyatiga tashrif buyurgan birinchi xitoylik bo'ldi.

Garchi imperator Vuning niyati amalga oshmagan bo'lsa-da, tarixchi Chjan Tsyanning G'arbga sayohatini "erni buzib tashlash" (bo'shatish) deb ta'riflagan bo'lsa-da, bu nafaqat Ipak yo'li orqali almashuvga yo'l ochdi, balki G'arb haqida ko'plab amaliy ma'lumotlarga ham ega bo'ldi. Shuningdek, eramizning 97-yilida u general Ban Chaoga bo'ysunuvchi Kam Yongni (Dejinga (Rim) to'g'ridan-to'g'ri savdo bilan shug'ullanish uchun yubordi, lekin u Dejinga yetib bormadi. Lekin u yetib borgan hududi Suriya va O'rta dengizning sharqiy qismi o'sha davrda xitoyliklar yetib borgan eng g'arbiy nuqta bo'lib, bu orqali u qo'shimcha ma'lumotlarga ega bo'lgan [3.65-78].

Murakkab tarixiy vaziyatda Xitoy Sug'd podshosi Varxuman taxtga keladi (650-655). Devoriy suratlar chizilgan xona kvadrat, eshikli devor esa sharqiy devordir. Darvoza qarshisida g'arbiy devor joylashgan bo'lib, unda har bir mamlakat elchilari tasvirlangan va devoriy suratlarining asosiy qismini tashkil qiladi. Darvozadan kirishda chap tomondagi janubiy devorda an'anaviy marosim tasviri, o'ngdagi shimoliy devorda qayiqda kelayotgan xitoy malikasi, ovchi kabilar tasvirlangan [7-130].

Etnologik nuqtai nazardan qaraganda, Afrosiyob devoriy suratlarida an'anaviy Nauruz (kani) marosimining keng ko'lamli timsoli sifatida ko'rish mumkin. Afrosiyob devoriy suratlarida Buxoro va Panjkentdagi, boshqa devoriy shaharlardagi suratlardan farqi shundaki, ularda Sug'dning siyosiy va diplomatik aloqalari aks ettirilgan. Bu erda biz asosiy mavzuni ifodalovchi g'arbiy devorga e'tibor qaratamiz.

G'arbiy devorni katta ahamiyatga ega deb aytish mumkin, xonaga kiradigan odamlar to'g'ridan-to'g'ri unga qaraydilar. Bu an'ana Sug'd qurilish inshootlarida - shaxsiy uylarda yoki qirol saroylarida keng tarqalgan. Ushbu devorning muhim yuqori qismi qazish ishlaridan oldin ham shikastlangan va yo'q bo'lib ketgan. Ammo bugungi kunda qolgan odamlar tasviri 42 tani tashkil etadi. Ikki koreyalik elchi ham shu guruhga mansub bo'lib, eng o'ng tomonda, pastda joylashgan. Albaumning hisobotida bu suratlar g'arbiy devordagi 24 va 25 (chapdan boshlab) raqamlariga to'g'ri keladi [6-54].

G'arbiy devordagi eng muhim tarixiy ma'lumotlar suratlar orasida yozilgan ma'lumotlar o'ta muhim hisoblanadi. G'arbiy devorning chap ikkinchi qavatidagi ikkinchi figuraning (Albaum hisoboti № 27) bosh qismi shikastlangan, uning oq kaftining etagida esa qattiq shikastlangan ikkita baqtriya yozuvi (ikki qator) va 16 qatorli sug'd yozuvi bor. Yozuv o'qilishi mumkin bo'lganligi sababli, u turli ilmiy muammolarni hal qilish uchun dalil bo'ladi.

Bu bitikda Sug'd podshohi Varhumanni sharaflash uchun qo'shni davlatlardan elchilar jo'natilgani, ular Sug'd xudosi, tili va madaniyatiga hurmat bajo keltirganliklari haqida hikoya qilinadi. Bu yerdagi chag'oniyoniyalar Samarqand va Termiz oralig'ida mavjud bo'lgan kichik xalq bo'lib, Choch bugungi Toshkentdir. Bu ma'lumotlarga asoslanib, g'arbiy devordagi rasm shoh Varhumonning qudratini, Samarqand saltanatining qudratini ko'rsatishga mo'ljallanganligi aniq [2.14].

G'arbiy devordagi devoriy suratlar figuralarning yo'nalishiga qarab chap va o'ng guruhlariga bo'linadi. Chap tomonda g'arb elchilari, o'rtada Xitoy elchilari, o'ngda Koreya elchilari. Chap va o'ng guruhlarining ajratilgan yuqori qismida podshoh So'g'd podshosi Varxuman taxtda o'tirgan deb taxmin qilinadi va tepasida Sug'd xudosi tasvirlangan.

Bu erda birinchi navbatda e'tibor qaratishimiz kerak jihat shundaki, mahalliy va xorijdagi ko'pchilik olimlar ushbu devoriy suratda paydo bo'lgan koreyslarni Goguryeo elchisi deb baholaydilar. Qazishmada ishtirok etgan Albaumning o'zi ham o'z hisobotida ushbu suratlarda Goguryeo elchilari tasvirlangan bo'lishi mumkin degan farazni ilgari suradi. Kim Von-Ryonga material yuborgan yaponiyalik Vako Anajavagina emas, balki rossiyalik Boris Marchak va fransiyalik Frans Grene, germaniyalik Markus Mode kabi yevropalik olimlar ham shu fikrni quvvatlaydilar [5.1-7].

Ular o'sha davrdagi xalqaro vaziyat va Koreya yarim orolidagi vaziyatni tahlil qilish hamda devoriy suratlarining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish asosida shunday fikr bildirishgan.

Lekin nega tasvir markazida xitoylar va koreyslar bir-biridan uzoqda joylashgan? Markus Modening fikricha, bu Tan imperatori Taejong (645) davridagi urush tufayli Goguryeo va Xitoy o'rtasidagi munosabatlarning yomonlashuvini aks ettiradi [5.14-17]. Imperator Taejong vafotidan keyin (649-yil) Goguryeo Xitoy tomonidan bosim o'tkazmasligi uchun turklar bilan "diplomatik ittifoq" o'rnatish uchun Samarqandga keladi. Keyinchalik, tasvirning o'ng tomonidagi guruhning yuqori qismi hozirda yo'qolgan bo'lsa-da, u yerda turk hukmdori bo'lgan dek uni tiklaydi. Shunday qilib, u suratda Goguryeo xalqining o'ng tomoniga qo'yilgan turk hukmdori uchun sabab qidiradi. Ular ko'chmanchi xalqlarning hukmronlik hokimiyatining timsoli bo'lib, xususan, markaziy bayroqning chap va o'ng tomonida 5 taga bo'lingan 11 bayroq Turk hoqonligining shimoliy va janubiy qabilalarini ifodalaydi. G'arbiy suratda sochlari orqasiga bog'langan odamlar juda ko'p. Xususan, o'ng guruhga mansub figuralarning tanasi yuqori o'ng tomonga qaragan bo'lib podsho yuqori o'ng tomonda bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Boshqa tomondan, turklar Samarqand va Xitoy o'rtasidagi munosabatlarda siyosiy qarorlar qabul qilish qudratiga ega bo'lgan deb taxmin qilinadi [3.65].

Yuqorida ko'rinib turibdiki, VII asr o'rtalarida Afrosiyob devoriy surati chizilgan paytda Sug'd atrofidagi xalqaro vaziyat, jumladan devor markazida tasvirlangan sug'd, turklar, Xitoy, Koreya elchilari va shu kabilarni aks ettirgan. Suratda tasvirlangan ikkita bosh kiymiga pat qadalgan tasvirlar Goguryeo elchilari degan xulosaga kelingan [2.5].

Shu sababli, xalqaro vaziyatni muhokama qilish Goguryeo va uch mamlakat o'rtasidagi munosabatlarni muhim masala edi. Afrosiyob devoriy suratlarida aks ettirilgan xalqaro vaziyatni tushunish uchun Goguryeo va Tan davlatlari o'rtasidagi munosabatlar tarixiga e'tibor qaratish lozim.

642yil: Goguryeoda Yeon Gaesomun hokimiyatni qo'lga oldi va Tan sulolasiga qarshi qat'iy siyosat yuritdi.

645 yil: Goguryeo va Tan o'zaro urush boshlaydilar.

Yeon Gaesomun, Goguryeodan Sug'dga boradigan yo'lda joylashgan davlat bilan ittifoq tuzadi.

649 yil: Tan imperatori Taizong vafot etdi.

649~54 yil: Goguryeo va Tanning ahvoli, sukunat.

650-55 yil: Sug'd podshosi Varhuman xokimiyatga keldi.

661-62 yil: Goguryeo yana Tan bilan urushga kiradi.

665 yil: Yeon Gaesomun vafot etdi.

Afrosiyob tasvirida ko'rsatilgan Goguryo elchilari Yeon Gaesomun tashabbusi bilan jo'natilgan, degan fikrni birinchi bo'lib tadqiqotchi Vako Anajava (1976) ilgari surgan [3.65-78].

Afrosiyob devoriy suratlaridagi Goguryo elchilari masalasida ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan muhim elementlardan biri bu Goguryeo va Sug'd o'rtasidagi munosabatlardir. Adabiyotlarda ikki davlat o'rtasida almashuv deyarli kuzatilmagan bo'lsa-da, so'nggi tadqiqot natijalariga ko'ra, qadimiy san'at asarlarini tahlil qilib, bu haqda muhim ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin.

Qizig'i shundaki, 357-yilga oid deb hisoblangan Anak 3 maqbarasi devoriy suratda Sug'diylarning an'anaviy raqsi Xoseonmu va Sug'd cholg'u asboblari chalish foni tasvirlangan. Pyongnamning Jungxva shahrida topilgan mis idishlar Cheonliang sulolasi davrida (314-376) poytaxt Gansu provinsiyasining Muvi shahrida ishlab chiqarilgan bo'lib, Goguryeo bu davrda Gansu mintaqasi bilan keng savdo aloqalarini yo'lga qo'yganligini ko'rsatadi.

Goguryeo devoriy suratlarida Sug'dlar ekanligi taxmin qilingan shaxslarni V-asr o'rtalarida Jangcheon 1 maqbarasida ham ko'rish mumkin. Ular spektakl va maskarad qahramonlari, ot haydovchilar tarzida tasvirlangan. V-asr o'rtalarida aynan podshoh Jangsu davrida (413-491-yillar) Xitoyda faoliyat yurituvchi sug'dlar soni ko'payibgina qolmay, balki Goguryoning qudrati ham eng yuqori darajada chiqqan edi. Bu davrda Goguryo shimoliy Xitoyni boshqargan Shimoliy Veyga 44 marta elchi yuborgan va bu muzokaralar orqali Goguryo g'arbiy mintaqaga, jumladan Sug'd madaniyati bilan ham tanish bo'lgan. Masalan, Ohvebun 4 maqbarasi devoriy suratlaridagi figuralarga e'tibor qaratsangiz, ular oldingi davrlarga qaraganda ko'proq uch o'lchamli ifodalarni qo'llashga harakat qilganliklarini ko'rasiz. Yashash xonasi shiftidagi devoriy suratlarda olov xudosi kiyimlari tasvirlangan.

Goguryo elchilari Sug'dga qaysi yo'l bilan borishgan degan savollarga javob topish ham muhim. Goguryeo va Tan o'rtasidagi munosabatlarni hisobga olsak, bu amalga oshishi mushkul edi. Odatda, Turkular Oltoyning janubidagi Jung'or havzasidan g'arbiga, Irtish daryosi hududidagi Balxash ko'li va Yettisuv va Shosh orqali, so'ngra g'arbiga qarab So'g'dgacha boradigan yo'ldan foydalanishgan.

V-asrdan boshlab Goguryoda temir madaniyatining keng tarqalishi va otdan foydalanishni o'zlashtirishda turkiy mamlakatlar bilan aloqada bo'lganligi qo'l keladi. Taxminan 605-yilda turklar bilan savdo-sotiq sezilarli tarzda oshgan. Ma'lumki, 607-yilda turklar o'rdasiga Goguryodan elchi jo'natilgan va ular Suy sulolasiga qarshi chiqishni rejalashtirgan edi. Ammo bu elchilik amalga oshmadi.

Birlashgan Sillada ham Sug'd madaniyatiga asoslangan Sug'd uslubidagi yodgorliklar mavjud. Birlashgan Silla va Sug'd o'rtasidagi o'zaro aloqalar Xitoyda keng tarqalgan Sug'd jamoalari orqali to'g'ridan-to'g'ri almashinuvlar tufayli yuzaga kelganligini taxmin qilinmoqda. Tan sulolasining gullab-yashnagan davri VIII-IX asrlarga kelib, sug'dlarning savdo manzillari yanada kengayib, shimoli-sharqdagi Yeongju (hozirgi Yuneong viloyati) gacha yetib borganligidan dalolat beradi[3.65-78].

Birlashgan Silla davrida yaratilgan yodgorliklarning yorqin namunasi Gyonju shahridagi Gvareung maqbarasi hisoblanadi. Undagi tasvirlangan bosh kiyim va liboslar sug'diylarga xosdir. Bundan tashqari, agar Gvareung maqbarasida dafn etilgan qirol Vonson (785-798 yillar) ekanligi hisobga olsak, Tan elchilari bilan kelgan Sya sulolasi xalqi, g'arbiy mintaqadan kelgan odamlarning tashqi ko'rinishiga egaligini ko'rsatadi. Bundan ular Syaga erta kelgan va u yerda faoliyat ko'rsatgan sug'dliklar deyishimiz mumkin. Ayni paytda, "Uch qirollik tarixi" (Qirol Vonseong hukmronligi) 790 yilda Shimoliy qirollikka elchi yuborilganini ta'kidlaydi, bu esa O'zbekiston va Koreya davlatlari o'rtasidagi diplomatik aloqalarning ildizi uzoq tarixga ega ekanligini ko'rsatadi.

Afrosiyob saroyi devorlarida VII asrga oid suratlar butun dunyo olimlari e'tiborini tortgan, dunyo ahlining shov-shuviga sabab bo'lgan. Butun dunyo ommasining e'tiboriga tushgan bu voqeaning muhimligiga sabab – devoriy suratlar bir mintaqagagina mansub madaniy meros emasdi. Ushbu suratlarda ilk o'rta asrlar Markaziy Osiyo, Xitoy va Koreya tarixiga doir muxim ma'lumotlar uchraydi.

ADABIYOTLAR

1. Альбаум Л.И. Живопись Афрасиаба. Ташкент. 1975.
2. 권영필, 아프리카시업 별궁 벽화와 고구려 사절 , '실크로드 인사이드. 문명의 충돌과 미술의 화해'(권 영필), 두성출판, 2011.
3. 상지대 석좌교수 권 영 필, 중앙아시아의 아프리카시업 벽화와 고대한국. 중앙아시아 지역의 역사와 문화.
4. Étienne de la Vaisière, trans. James Ward, Sogdian Traders. A History Leiden, Brill, 2005.
5. Markus Mode, Sogdien und die Herrscher der Welt. Türken, Sasaniden und Chinesen in Historiengemalden des 7. Jahrhundert n. Chr. aus Alt-Samarqand, Frankfurt am Main, Peter Lang, 1993.
6. アリバウム, 加藤九祚 譯, □古代 サマルカンドの壁畫□, 文化出版局, 東京, 1980.
7. 김원룡, 사마르칸트 아프리카시업 궁전벽화의 사절단 , □고고미술□129.130, 고고미술사학회, 1976.